

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ ISTORIE, CIVILIZAȚIE, CULTURĂ**

**CENZURA ÎN BIBLIOTECILE CENTRALE UNIVERSITARE DIN
ROMÂNIA ÎN PERIOADA COMUNISTĂ**

REZUMAT

**Conducător de doctorat:
PROF. UNIV. DR. DORU RADOSAV**

**Student-doctorand:
BĂLĂUCĂ ROXANA**

2013

CUPRINS

Introducere.....	4
Istoriografia subiectului.....	12
Apariția și evoluția conceptului de cenzură.....	29
Geneza și evoluția cenzurii comuniste.....	41
Contextul istoric.....	41
Inființarea Glavlit-ului și evoluția sistemului de cenzura din Rusia.....	44
Cenzura și bibliotecile în URSS.....	48
Răspândirea modelului sovietic de cenzură.....	58
Concluzii.....	61
Instaurarea cenzurii în România.....	63
Repere cronologice.....	63
Inființarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor și aplicarea modelului sovietic de cenzură în România.....	71
Rolul DGPT în procesul epurării bibliotecilor.....	92
Concluzii.....	97
Mecanismele cenzurii în biblioteci.....	99
Fondurile secrete de publicații : constituire și evoluție.....	113
Securitatea și controlul fondurilor de publicații secrete.....	127
Accesul la documente.....	138
Dinamica și structura fondurilor.....	154
Achiziția de carte ca formă de cenzură.....	168
Bibliotecarul ca cenzor.....	180
Considerații finale.....	191
ANEXA I: [Comunicatul și listele de publicații retrase din circulație nr. 1-4 emise de Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului].....	204
ANEXA II: [Lista nr. 5 a publicațiilor retrase din circulație].....	213
ANEXA III: [Lista nr. 6 a publicațiilor retrase din circulație].....	216
ANEXA IV: [Lista nr. 7 a publicațiilor retrase din circulație].....	218
ANEXA V: [Lista nr. 8 a publicațiilor retrase din circulație].....	226
ANEXA VI: [Listele de publicații retrase din circulație nr. 9 și 10 emise de Ministerul Propagandei].....	233
ANEXA VII: [Model de Proces verbal întocmit în urma verificării bibliotecilor de către DGPT].....	243
ANEXA VIII: [Exemplu de cenzurare a unui text, fără a se recurge la retragerea acestuia din circulație].....	244
ANEXA IX: [Referat întocmit de către Unitatea 29 din cadrul DGPT privind necesitatea eliminării din biblioteci a publicațiilor cu conținut depășit].....	245

ANEXA X: [Referat întocmit de către Unitatea 58 din cadrul DGPT privind necesitatea elaborării catalogelor de publicații retrase din circulație]	246
ANEXA XI: [Informare privind întâlnirea cu bibliotecarii din bibliotecile de învățământ superior]	247
ANEXA XII: [Notă privind retragerea din circulație a lucrărilor care au legătură cu Petre Dumitriu]	248
ANEXA XIII: [Notă în legătură cu problema legării cărților din fondurile de circulație restrânsă] ..	249
ANEXA XIV: [Note privind controlul efectuat la Biblioteca Centrală Universitară din Iași]	250
ANEXA XV: [Notă privind structura Catalogului alfabetic nr. 8]	251
ANEXA XVI: [Raport redactat în urma controlului efectuat la BCU Cluj și bibliotecile facultăților din cadrul Universității Babeș-Bolyai]	253
ANEXA XVII: Fd. S. Listele lucrărilor retrase din circuitul lecturii	264
ANEXA XVIII: Fd. S. Listele lucrărilor retrase din circuitul lecturii	265
ANEXA XIX: [Proces verbal privind scoaterea din circulație a unor lucrări]	267
ANEXA XX: [Solicitare de retragere din circuitul lecturii a unor publicații]	268
ANEXA XXI: [Proces verbal redactat cu ocazia constituirii comisiei de analiză a fondului de circulație specială]	269
ANEXA XXII: [Model de notă telefonică privind accesul străinilor în bibliotecă]	270
ANEXA XXIII: [Model de evidență a accesului străinilor în Universitate și Bibliotecă]	271
Bibliografie	272

Cuvinte cheie: cenzură, comunism, biblioteci, România

Cenzura este definită ca reprezentând orice intervenție a unei a unei instituții sau persoane cu scopul de a controla propagarea informațiilor din motive de ordin religios, politic, cultural sau moral. Originea cenzurii se află în Antichitatea, însă semnificația sa a evoluat de-a lungul timpului. Inițial sarcina cenzorului roman era de a ține evidența populației. Ulterior, aceasta s-a modificat, cenzorul având datoria de a supraveghea din punct de vedere moral oamenii. Prin cenzură se dorește controlarea modului de a gândi al indivizilor pentru a-i proteja de ideile considerate periculoase sau pentru a răspândi propriile concepte ale unei persoane, regim politic sau instituții.

Actele de cenzură sunt prezente în toate epocile, începând cu Antichitatea, marcată de distrugerea Bibliotecii din Alexandria, continuând cu Evul Mediu, marcat de indexurile Bisericii Catolice și continuând cu distrugerile instrumentate de către regimurile totalitare din epoca contemporană.

În literatura de specialitate sunt prezenți doi termeni folosiți pentru defini distrugerea culturii scrise. Primul dintre acestea este cel de *bibliocaust*, utilizat de către Fernando Báez pentru a defini orice încercare a unei puteri de a distruge urmele memoriei din dorința de a controla individul sau societatea. Astfel sunt eliminate diferențe de opiniei care nu sunt acceptate de către regimurile totalitare, iar scopul este de a intimida, demoraliza și diminua rezistența populației.¹

Cel de-al doilea termen utilizat pentru a desemna distrugerea cărților și a bibliotecilor este cel de *libricid*, folosit de către Rebecca Knut. Autoarea afirmă că bibliotecile și cărțile reprezintă nucleul identității unui popor care îi protejează de tendințele de omogenizare ale regimurilor extremiste. Prin distrugerea lor se creează un mediu prielnic pentru propagarea ideologiei. Prin folosirea noțiunii de *libricid*, Rebecca Knut pune distrugerea culturii scrise alături de cea a omorării oamenilor, definită prin termenii de genocid și etnocid.²

În secolul al XX-lea distrugerea cărților și a instituțiilor care le păstrează a reprezentat o armă în războiul total, având ca scop anihilarea culturală a inamicilor. Primii care au folosit această practică au fost nemții, care au ars în spațiile publice cărțile din teritoriile pe care au pus stăpânire. Spre deosebire de germani, ale căror practici au fost publice, comuniștii au eliminat din circuitul lecturii publicațiile inadecvate din punctul lor de vedere într-un mod discret, prin acte care aveau caracter secret.

În Rusia, primele manifestări ale cenzurii comuniste s-au făcut simțite în 1917, odată cu înlăturarea sistemului țarist de control. Această inițiativă i-a aparținut lui Lenin care a văzut în

¹ Fernando Báez, *Op. cit.*, pp. 12-13.

² Rebecca Knut, *Op. cit.*, p. 56.

libertatea de expresie un dușman al orânduirii comuniste. În aceste sens el autorizează funcționarea cenzurii militare cu mențiunea că acesta va fi înlăturată după terminarea războiului. Cu toate acestea, în 1922 este înființat *Comitetul Central pentru Protejarea Secretelor Statului în Presă* (Glavlit) care funcționa sub coordonarea Comitetului pentru Presă al Consiliului de Miniștri al URSS. Scopul acestei instituții era de a unifica sistemul cenzorial din URSS dificil de controlat datorită multitudinii de instituții implicate în acest proces.

În ceea ce privește bibliotecile din URSS, comuniștii au văzut în acestea un mijloc de educare politică a maselor. Rolul lor era de a participa la dezvoltarea socio-economică a țării, la creșterea nivelului cultural al cetățenilor și propagarea ideologiei comuniste. În vederea răspândirii doctrinei comuniste, a început epurarea bibliotecilor de lucrările indezirabile din punct de vedere politic. Lucrările retrase din circulație au fost transferate în colecții speciale, cunoscute sub denumirea de *spetskhran*.

Modelul sovietic de cenzură a fost caracterizat prin existența unei rețele la nivel național care avea sarcina de a împiedica răspândirea acelor idei care intrau în contradicție cu ideologia comunistă. Acest model a fost aplicat în toate țările din blocul comunist, cu excepția Germaniei de Est, a Ungariei și Iugoslaviei. În cazul acestora din urmă cenzura nu a fost aplicată de către o instituție de stat special creată pentru acest scop, ci s-a manifestat în forme mai discrete, sarcina cenzurii revenind în general editorilor.

Practicile comuniste, aplicate de către instituția special creat pentru acest scop – Glavlit, au fost adoptate de către toate statele aflate sub influență sovietică. În țările nordice au fost eliminate din biblioteci și librării, sub atenta supraveghere a rușilor, textele „*inacceptabile*”, ca parte a procesului de implementare a doctrinei comuniste. Au fost redactate liste de publicații care trebuie retrase din circulație, iar cărțile au fost trimise la topit.

În Polonia, după ocuparea țării de către trupele rusești, a fost introdus un sistem de control asemănător cu cel din URSS. În acest sens a fost creat un organ de control care a verifica, pe de o parte, producția editorială, iar pe de altă parte selecta publicațiile deja tipărite. Începând cu 1945 au fost introduse listele de publicații interzise care trebuiau retrase din biblioteci și librării.

Și în Bulgaria a fost creată o instituție responsabilă cu aplicarea cenzurii care purta același nume cu cel din Uniunea Sovietică. Deși aceasta a fost desființată în 1966 odată cu căderea celui care a înființat-o, controlul nu a dispărut, practici ale cenzurii fiind aplicate până la sfârșitul anilor 80.

Situația a fost diferită în Ungaria și Germania de Est, unde nu au existat instituții responsabile cu aplicarea controlului. Cu toate acestea cenzura a existat, ea manifestându-se prin

mecanisme diferite, sarcina controlului publicațiilor revenind în special editorilor, atent supravegheați de către stat.

În România, implementarea practicilor sovietice a început odată cu semnarea Convenției de Armistițiu în urma căreia a fost creată o comisie însărcinată cu aplicarea prevederilor Convenției. Modelul care a stat la baza instaurării cenzurii în România a fost cel al Uniunii Sovietice, fiind creată o instituție similară celei din URSS, Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor, care avea rolul de a aplica cenzura în România. În atribuțiile acesteia intrau controlul textelor trimise spre editare, DGPT-ul acordând *bun de imprimat și bun de difuzare*, controlul și epurarea librăriilor, al anticariatelor și bibliotecilor, controlul materialelor provenite din import și a celor destinate exporturilor, atât pentru instituții, cât și pentru persoane fizice.

Epurarea bibliotecilor a început în anul 1945 având ca principal scop eliminarea din biblioteci a lucrărilor cu caracter fascist. În acest sens au fost editate liste de lucrări interzise, publicate în Monitorul Oficial. O atenție specială a fost acordată publicațiilor apărute până la data de 23 august 1944.

Începând cu anul 1949, datorită schimbărilor politice care au avut loc pe plan intern, în accentul în activitatea de epurare nu mai căzut pe eliminarea lucrărilor fasciste și a celor care ar putea prejudicia relațiile României cu aliații săi, cum era stipulat în Tratatul de Pace, lucrări de altfel eliminate în cea mai mare parte din circuitul public, ci pe eliminarea lucrărilor autorilor compromiși sau a celor care nu corespundeau doctrinei partidului de guvernământ.

Cadrul legal pentru aceste acțiuni a fost asigurat inițial de Decretul 364/1945 pentru aplicarea Tratatului de pace, iar ulterior a fost completat de prevederile HCM 1542/1951, 198/1957, completate de instrucțiunile 3406/1960, Instrucțiunile 1003/1968 și de normele nr. 85/1981. Acestea li s-au adăugat instrucțiuni verbale și note telefonice transmise direct instituțiilor vizate în acțiunile de epurare.

Instituția care a coordonat activitățile de epurare a fost Direcția Presei și Tipăriturilor, transformată ulterior în Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor care, prin serviciile sale controla întreaga circulație a cuvântului scris în România. Creată după model sovietic, ea a funcționat până în anul 1977, când a fost desființată. Controlul asupra societății a continuat să existe și după desființarea DGPT, atribuțiile sale fiind preluate de alte instituții ale aparatului de stat. Sarcinile DGPT-ului au constat atât în crearea instrumentelor de lucru, cât și în verificarea modului în care au fost aplicate instrucțiunile.

Criteriile de selecție a publicațiilor au variat de-a lungul timpului, pornind de la eliminarea publicațiilor cu caracter fascist, șovin sau care ar putea afecta relațiile României cu Națiunile Unite, la eliminarea din circuitul lecturii a tuturor acelor materiale care ar putea aduce prejudicii regimului comunist.

Principalele instrumente de lucru care au stat la baza acestor acțiuni l-au reprezentat listele de publicații publicate în Monitorul Oficial și cataloagele editate de către DGPT, în număr de 8, completate de note telefonice sau adrese trimise bibliotecilor prin care se solicita scoaterea expresă a unor autori sau volume. Primele liste de publicații interzise au fost publicate în Monitorul Oficial începând cu luna martie a anului 1945, până în luna august a aceluiași an fiind publicate 10 liste. Ulterior, acestea sunt încorporate în cataloagele cumulative editate în 1946 și 1948. Urmează apoi încă o serie de indexuri, a căror numerotare merge până la numărul 8, ultimul volum fiind publicat în 1966. După această dată selecția materialului din biblioteci poate fi considerată completă, atenția fiind îndreptată acum în special asupra publicațiilor provenite din import. De acum modificările în ceea ce privește componența fondurilor bibliotecilor, survenite în urma schimbărilor din plan intern sau extern, sunt comunicate instituțiilor prin note informative. Prin acestea se solicita scoaterea din circulația liberă și includerea în fondul secret a anumitor titluri, autori sau a publicațiilor care abordează subiecte neagreate de regim. Această practică se păstrează până la căderea regimului comunist.

Angajații DGPT au încercat să controleze toate instituțiile responsabile de circulația cuvântului scris de pe întreg teritoriul țării. Cenzura s-a manifestat în mod preventiv, prin controlul și ajustarea textelor destinate publicării, sau punitiv, prin eliminarea treptată publicațiilor tipărite care nu corespundeau cerințelor regimului. Cărțile, precum și celelalte categorii de documente indezirabile, au fost scoase din circuitul lecturii, autoritățile solicitând stocarea și inventarierea lor separat de restul colecțiilor bibliotecilor. În unele cazuri s-a recurs chiar la topirea materialului epurat. Din acest motiv, din anul ... au apărut în biblioteci fonduri diferite de publicații, organizate în funcție de ... fondul liber, fondul documentar, fondul secret.

De la înființarea Direcției pentru Presă și Tipărituri în 1949 și până la desființarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor, în 1977, atribuțiile acestei instituții au evoluat, ajungând ca cenzura să controleze mass-media și toate domenii culturale și științifice. Desființarea Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor, care își schimbase între timp numele în Comitetul pentru Presă și Tipărituri, nu a determinat dispariția cenzurii în România. Liliana Corobca subliniază faptul că cenzura comunistă nu trebuie confundată cu instituția cenzurii și că DGPT a reprezentat doar o etapă în a cenzurii comuniste care a continuat să se manifeste și după desființarea acesteia în 1977.³

În Bibliotecile Centrale Universitare din Cluj, Iași și București cenzura se manifestă prin constituirea fondurilor de circulație restrânsă, prin politica de creștere a colecțiilor bibliotecilor, orientată spre cumpărarea publicațiilor „corecte” din punct de vedere ideologic, dar și în relațiile

³ Liliana Corobca, *Desființarea cenzurii comuniste românești...*, pp. 228-229.

cu cititorii, prin supravegherea lecturii, refuzul de a servi anumite materiale și prin mecanismul complicat de consultare a materialelor retrase din circulație

Principale modalitate de constituire a fondurilor de circulație restrânsă din bibliotecile centrale universitare a constituit-o retragerea publicațiilor din circuitul lecturii pe baza listelor, iar mai târziu a notelor, emise de către instituțiile însărcinate cu aplicarea cenzurii. Treptat, acestora li se adaugă publicațiile importate, în special cele provenite din țările occidentale, lucrările identificate de către bibliotecari ca îndeplinind criteriile de cenzură stabilite prin legislație sau cele semnalate de către cititori.

Păstrarea materialelor din fondurile de circulație restrânsă se făcea diferențiat, în funcție de categoria în care erau incluse. Astfel, fondul documentar, cât a existat el, putea fi depozitat în aceeași încăpere cu fondul liber, cu condiția ca spațiul de depozitare să nu reprezinte sala de lectură. Spre deosebire de acesta, materialelor clasare în fondul secret trebuia să li se asigure condiții speciale de securitate. Acestea trebuiau păstrate în depozite speciale, separat de restul colecțiilor bibliotecilor, iar accesul în aceste încăperi era permis doar persoanelor desemnate cu gestionarea lor.

Circulația publicațiilor din fondurile secrete era stabilită prin legislație. Accesul cititorilor se făcea în funcție de categoria din care aceștia făceau parte și în funcție fondul în care erau clasate materialele. Astfel, fondul documentar putea fi consultat de către specialiștii din domeniul respectiv pe baza unei aprobări din partea directorului instituției. Spre deosebire de acesta, publicațiile din fondul special putea fi consultate doar în încăperi special destinate acestei activități, pe baza unei aprobări emise de către conducerea bibliotecii. Spre deosebire de cadrele didactice, care nu aveau nevoie de aprobare din partea universității, pentru a consulta fondurile de circulație restrânsă studenții trebuiau să obțină o aprobare din partea decanatului facultății, pe baza căreia era emisă aprobarea directorului bibliotecii. Pentru alte categorii de cititori era necesar un document eliberat de către instituția în care își desfășurau activitatea din care să reiasă necesitatea consultării publicațiilor de circulație restrânsă.

Securitatea fondurilor de circulație restrânsă este asigurată prin stocarea acestora în depozite speciale, separat de restul fondurilor bibliotecilor, și prin desemnarea unui număr limitat de persoane care pot intra în depozite. Acestor măsuri li se adaugă și obligativitatea de a servi publicațiile din aceste fonduri în spații special amenajate, care să îndeplinească măsurile de siguranță prevăzute de legislație.

Pentru a se urmări modul în care bibliotecile respectă și aplică instrucțiunile, angajații DGPT organizau controale periodice. Aceasta se făcea prin deplasarea unei comisii la BCU Cluj, Iași și București, care verifica depozitele de cărți și fișierele. Verificarea fondurilor bibliotecilor reprezintă o acțiune constantă, fiind prevăzută în planurile de activitate ale angajaților DGPT.

Condițiile de acces la materialele clasate în fondurile de circulație restrânsă au variat de-a lungul timpului. Dacă inițial era prevăzută doar obligativitatea autorizării de către directorul instituției care deține aceste materiale, ulterior condițiile de acces se înăspresc și se diversifică, ajungând să difere în funcție de categoria din care cititorii făceau parte. Astfel, pentru a putea consulta publicațiile din fondurile de circulație restrânsă ale bibliotecilor centrale universitare, cadrele didactice aveau nevoie de aprobare din partea directorilor bibliotecilor, iar studenții de aprobare din partea decanatelor facultăților și a directorului bibliotecii. Pentru alte categorii de cititori era necesară recomandare din partea instituției în care își desfășurau activitatea și acordul conducătorului bibliotecii. Spre finalul regimului comunist se introduce și regula de a justifica necesitatea consultării materialelor epurate. Consultarea materialelor era posibilă doar în incinta bibliotecilor, în sălile de lectură special desemnate pentru acest scop.

În ceea ce privește pe cititorii din străinătate, relații cu aceștia intrau sub incidența secretului de stat. Accesul lor în bibliotecile centrale universitare era posibil doar cu acceptul Ministerului Educației și Învățământului, care era comunicat instituțiilor printr-o notă telefonică sau printr-un act scris. Interacțiunea bibliotecarilor cu cititorii din străinătate era posibilă doar prin intermediul biroului de Protocol existent în biblioteci, iar activitatea lor era atent supravegheată. În actele sosite de la Minister prin care se aproba accesul persoanelor străine în biblioteci se accentua obligativitatea bibliotecarilor de a urma „*instrucțiunile știute*”, adică regulamentele în vigoare referitoare la relațiile cu străinii. Ulterior, cei care intrau în contact cu aceștia, aveau obligație de a întocmi rapoarte privind materialele consultate de către cititori și modul în care aceștia și-au desfășurat activitatea în bibliotecă. În relațiile cu cititori din străinătate cenzura se manifestă prin mecanismul complicat de acces în biblioteci și atenta supraveghere a activității lor, incluzând controlul publicațiilor solicitate și refuzul bibliotecarilor de a le servi materiale care nu corespund temelor de cercetare abordate.

Bibliotecarii erau considerați oameni ai muncii pe terenul intelectual, rolul atribuit lor fiind cel de ridicare a nivelului politic, ideologic și cultural al oamenilor muncii. Activitatea lor în procesul de cenzură se manifestă prin retragerea publicațiilor din circuitul lecturii, atât a celor semnalate prin indexuri, cât și din proprie inițiativă, prin propagarea cărților de ideologie, prin îndrumarea și controlul lecturii cititorilor. Pentru a-și putea îndeplini această sarcină, erau organizate cursuri de instruire, în care accentul era pus pe informarea din punct de vedere ideologic. Acestor cursuri li se adaugă recomandările făcute de către stat, prin care li se cerea să fie la curent cu politica partidului, cu noile apariții din țară și din Uniunea Sovietică și cu preocupările și nivelul cultural al utilizatorilor bibliotecilor.